

ПАЛАТА АУСТРИЈСКОГ КОМАНДАНТА БЕОГРАДА ИЗ XVIII ВЕКА, НАЗИВАНА »ДВОР ПРИНЦА ЕВГЕНИЈА« И »ПИРИНЧАНА«

Ова грађевина веома је интересовала све оне који су се бавили историјом Београда. Она је, међутим, увек остајала у извесном смислу тајанствена, јер су многи подаци о њој били недоречени.

Ми смо се такође заинтересовали за ову зграду и више година прикупљали веома оскудне податке о њеној судбини. Прикупивши све оно до чега смо били у могућности да дођемо, могли смо извести неке закључке који разрешавају многа питања у вези са овом грађевином.

Палата аустријског команданта Београда из периода 1717—1739. године није новоподигнута грађевина. Она представља адаптирани Каравансарај Мехмед-паше Соколовића, саграђен између 1572. и 1578. године. Прва адаптација зграде извршена је нешто после 1717, а друга после 1728. године. Њено пропадање почиње 1739, када су Турци поново дошли у Београд. Дефинитивно је порушена 1889. Налазила се на непарној страни данашње Улице цара Душана, оној окренутој Дунаву, између улица Браће Барух и Цара Уроша, ближе првопоменутој улици. У потпуности адаптирана, имала је приземље и два спрата, а њена квадратна основа, са унутрашњим двориштем, имала је приближно димензије 40×40 м.

Ове наше закључке о Командантовој палати покушаћемо сада и да докажемо.

Пре него што пређемо на главну тему и доказивање изложених резултата наших истраживања, желели бисмо рећи неколико речи о литератури, грађи и документима који су нам били приступачни за израду овог рада.

Командантовом палатом у Београду до данас су се на научним основама позабавила три аутора. Т. Стефановић-Виловски доказао је у своме раду о периоду 1717—1739. године у Београду, да је зграда, коју је београдска интелигенција називала *Двор*

принца Евгенија, а народ — *Пиринчана*, била, у ствари, Командантова или Гувернерова палата.¹ Своја истраживања Виловски је базирао углавном на документима из бечких архива, на Спаровом атласу² и подацима Ф. Каница³.

П. Васић⁴ је с правом прихватио поставку Виловског и даље разрадио његова излагања на основу података којима се служио и Виловски. П. Васић је извршио први пут стилску анализу грађевине на основу Каницовог цртежа (сл. 1).

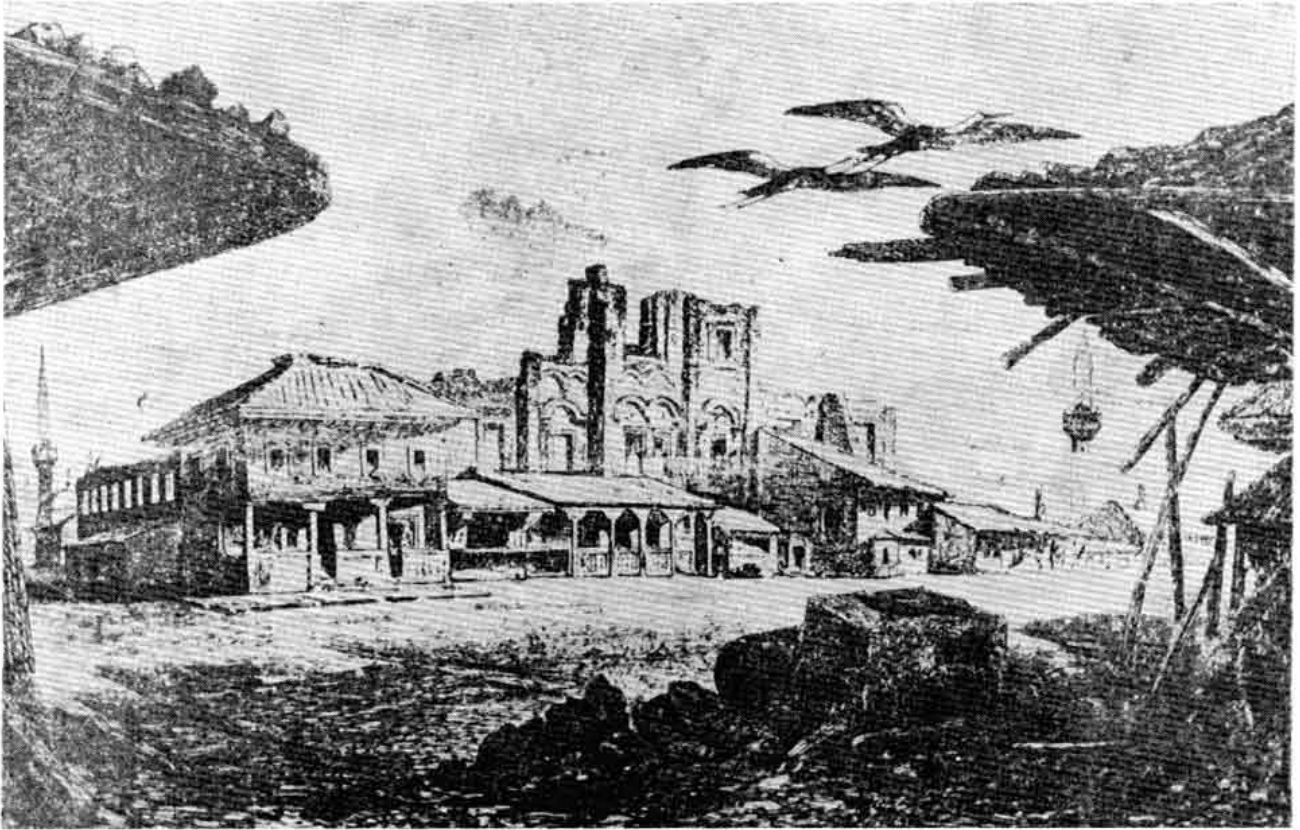
Р. Веселиновић⁵ је такође прихватио поставку Виловског о Командантовој палати, али је на основу грађе из бечких архива, коју је објавио Д. Поповић⁶ доказао да је *Пиринчана*, у ствари, била једна друга грађевина у близини Командантове палате, стари турски Пиринч-хан, што је већ био претпоставио Д. Поповић у својој књизи *Београд пре 200 година*.

Међутим, ниједан од тих аутора није одредио локацију Командантове палате, па ни Пиринч-хан није лоциран. Виловски је запамтио грађевину, али није описао њен тачан положај у плану града.

Да бисмо одредили прецизну локацију Командантове палате, послужили смо се планом Е. Јосимовића из 1867. године⁸ (сл. 2), који је рађен на основу тачних геодетских премеравања. У своме објашњењу плана Јосимовић огромне развалине Командантове палате назива „Евђенијевим зидинама“.

Јосимовићев план, уз планове Зарића⁹, Гумпа¹⁰ и Боденера представља другу групу документације о Камандантовој палати.

Трећу групу сачињавају оригинална архивска документа из бечких архива: разјашњење плана Београда из 1724. године и разјашњење плана Командантове палате из 1728, која је користио Виловски; а затим „Попис зграда Дунавског или Немачког Београда од 1728. године“, који је објавио

Сл. 1 — Ф. Каниц, Рушевине Командантове палате у Београду око 1860. г. акварел. (Архив Српске академије наука и уметности)

L'image 1 — Kanitz. Les ruines du palais du commandant à Belgrade vers 1860, aquarelle (Archives de l'Académie serbe des sciences et des arts)

Д. Поповић⁶ и који нису у потпуности искористили ни Д. Поповић, ни Р. Веселиновић.

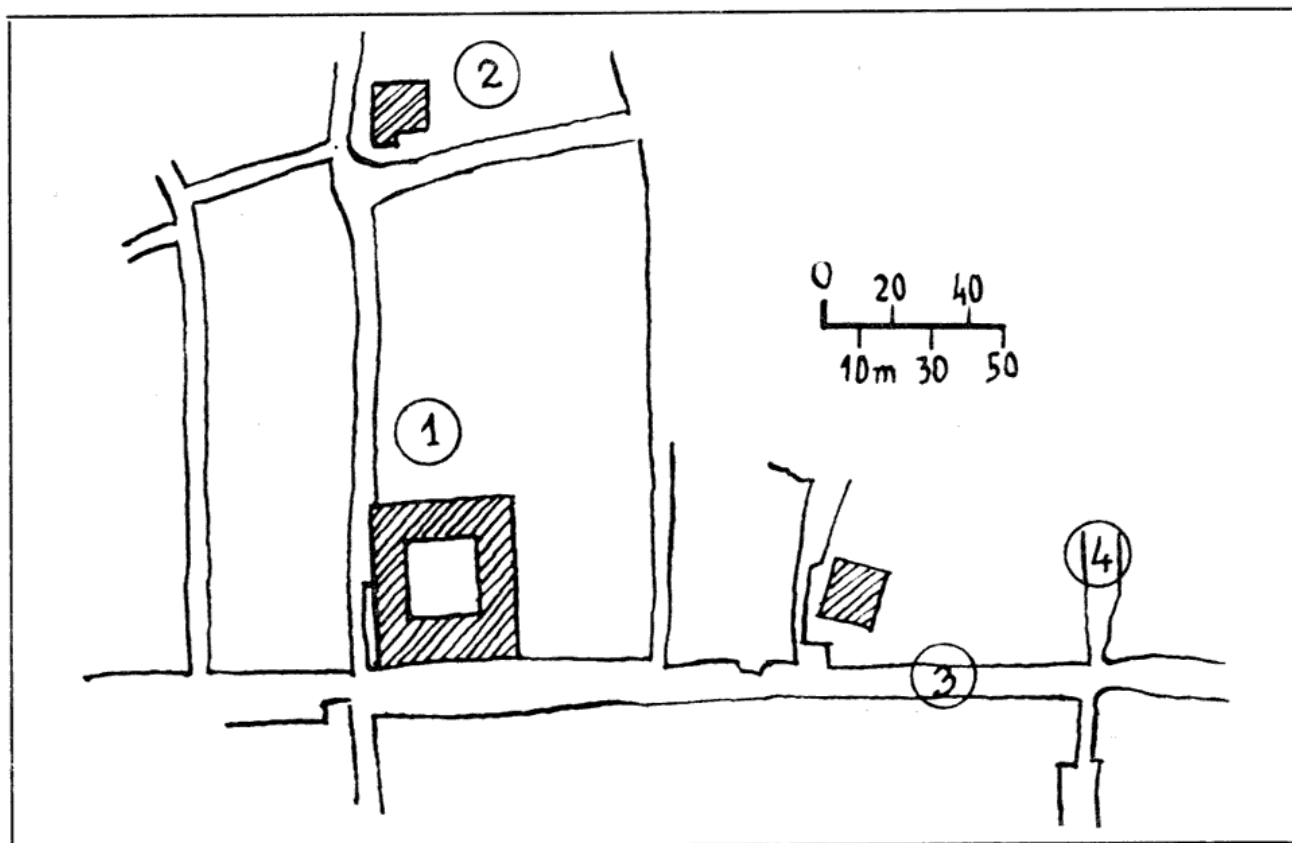
За реконструкцију палате послужила је, поред осталог, и група од три цртежа изгледа ове зграде. Њихови аутори су: Ф. Каниц (сл. 1), А. Јовановић¹¹ и А. Норман (сл. 3). Каницов цртеж доказује локацију зграде на Јосимовићевом плану, јер се цамија (Али-пашина), учртана иза *Евђенијевих зидина* на Јосимовићевом плану, лепо види на Каницовом цртежу лево иза зграде.

Путописци, тј. они који су зграду у рушевинама видели у XIX веку, помогли су нам у решавању извесних проблема. На њих ћемо се у раду позвати када то буде требало, као и на извесну научну литературу која се дотакла ове грађевине.

Публицистичка литература, из новина, књижевних часописа и старих водича Београда, користила је највише за лоцирање Пиринч-хана (*Пиринчане*), у близини Командантове палате, чије је име, вероватно због близине грађевина, приписивано и Ко-

мандантовој палати. Пиринч-хан је дуже трајао од Командантове палате, па га видимо сачуваног на неколико фотографија¹² и на једној разгледници (сл. 4). Срушен је тек 1930. године¹³, а на његовом месту подигнута је вишеспратница која и данас постоји у Улици цара Душана бр. 10—14.

Поједини водичи Београда после 1889. године — дефинитивног рушења Командантове палате, називају Дворем принца Евгенија Пиринч-хан, што је, свакако, погрешно¹⁴. Други, међутим, тачно знају да је Дом св. Саве у Улици цара Душана бр. 13 саграђен на месту Командантове палате¹⁵. Трећи су чак, вероватно по предању, пошто не наводе литературу, тачно знали за обе зграде и за разлике међу њима. Непознати аутор, говорећи о *Двору принца Евгенија* у публикацији *Београд у прошлости и садашњости*, каже: „Саграђен је на месту где је данас подигнуто здање друштва св. Саве у Душановој улици. Преко од места где је био дворца налазе се остаци *Пиринчане*“¹⁶. Градски већник Милан Костић пише 1937.

Слика 2 — Исечак из плана Е. Јосимовића из 1867. г.: 1) Командантова палата, 2) Али-пашина џамија, 3) Улица цара Душана, 4) Дубровачка улица

L'image 2 — Fragment du plan de E. Josimović de 1867: 1) Le palais du Commandant, 2) La mosquée d'Ali Paša, 3) La rue de Car Dušan, 4) La rue Dubrovačka

године говорећи о периоду 1717—1739. године: „У данашњој Душановој улици биле су подигнуте најлепше зграде. Ту је био и дворца принца Евгенија Савојског, у близини данашњег Дома Св. Саве... Преко пута дворца Савојског налазили су се све до скоро остаци зграде која се звала Пиринчана.“¹⁷

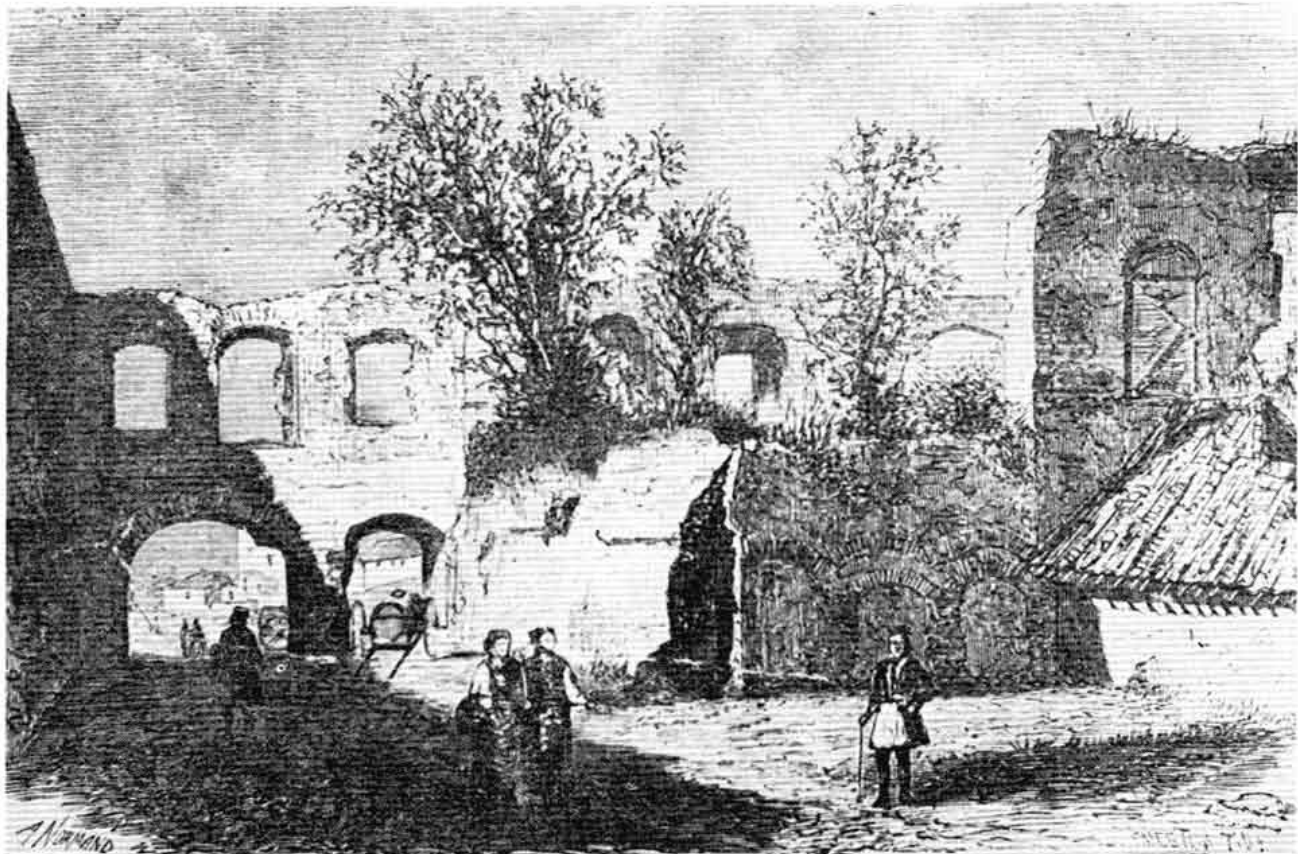
Из овога прегледа јасно произлази да се Командантова палата налазила на месту данашње зграде у Улици цара Душана бр. 13 (бивши Дом св. Саве), а Пиринчана (Пиринч-хан) у истој улици бр. 10—14 (сл. 3).

Изградња и адаптације Командантове палате

Први помен Командантове палате потиче из 1724. године, када је аустријски инжењеријски официр Н. Доксат израдио *Разјашњење главног плана вароши Београда*¹⁸. Међутим, сам план није сачуван, тако да се зграда само помиње под бр. 49.

Следећа два податка потичу из 1728. године. У Ратном архиву у Бечу сачувано је *Разјашњење плана Командантове куће*. Локација зграде није дата, а ни сам план није сачуван. Побројане су само просторије у згради¹⁹. Командантова палата се налази и у поменутом попису београдских зграда из 1728. године, под новим редним бројем 898, па се о њој каже следеће: „У њој је прво становао Г. Генерал Мерси, затим Г. Генерал Фирмонт, даље Његова Високо-кнежевска Светлост Принц Евгеније и по његовом плану такође Његова светлост Принц Александар. Али како се сам уселио у нову касарну, тако је овај стан припао садашњем команданту Г. Генералу фон Марули, који још ту станује. Неопходне репарације овога стана првобитно је исплаћивала Камерална каса, а затим Ksl Fortification.“²⁰ Број соба наведен у *Попису* приближно се слаже са бројем соба наведеним у *Разјашњењу* (око 30).

Један податак у поменутом *Попису*, који до данас није уочен, сматрамо веома зна-

Слика 3 — А. Норман, Рушевине Командантове палате у Београду. Објављено у листу »Illustration«, Париз, 24. VI 1876, стр. 412

L'image 3 — A. Normand, Les ruines du palais du Commandant à Belgrade (publié dans le journal «Illustration» Paris, 24 VI 1876, page 412)

чајним за историју ове грађевине. Командантова палата, за коју су многи тврдили како је саграђена у периоду после 1717. године, не налази се у рубрици новоподигнутих грађевина. (Виртембергова касарна је на пример, у рубрици новоподигнутих зграда.) Према томе, за Командантову палату узета је једна од старих грађевина и направљена. Да бисмо утврдили која би то зграда могла бити, морамо узети планове Београда са краја XVII века: план Гумпа и план Боденера, који су у основним цртама врло слични. На Боденеровом плану су исцртане само основе зграда, а на Гумповом и аксонометријски изгледи оних важнијих. На оба плана налазимо приближно на месту где је Јосимовић уцртао *Евђенијеве зидине*, зграду сличног облика основе са унутрашњим двориштем, која је на једном плану означена као *Das Kauff und Verkauff Haus*, а на другоме *La casa de Mercanti* (сл. 6). Оба назива означавају приближно турски безистан. Очигледно је да су Аустријанци преузели овај велики безистан и препра-

вили га за Командантову палату. Опис овога безистана налазимо код путописца Герлаха, који каже да зграда, у ствари, представља комбинацију безистана и караван-сараја, да је то највећи караван-сарај у Београду и да га је саградио Мехмед-паша Соколовић²¹.

Случајно смо открили још један доказ да је караван-сарај Мехмед-паше Соколовића адаптиран за Командантову палату. Путописац Д. Унгнад, дајући податке о новоме караван-сарају Мехмед-паше Соколовића, саграђеном између 1572. и 1578. године, каже, између осталог, да ће нова кућа имати „много дућана, а биће лимом покривена и по римском слогу саграђена“²². Ђ. Барбанти-Бродано, боравећи 1876. године у Београду, описао је, у својој књизи *Гарибалдинци на Дрини, и Дворе принца Евгенија*²³. Између осталог, записао је и следеће: „Посматрао сам неке веома чврсте, јаке, величанствене лукове, опеку и камен, грубо стављене у облику бедема, као *opus reticulatum*, о коме говори Витрувио, и остатке

Слика 4 — Зграда старог Пиринч-хана (Пиринчана) у рушевинама крајем XIX в. (Музеј града Београда, Ур. 5017)

L'image 4 — Le bâtiment de Pirinč-han en ruines vers la fin du XIXième siècle, musée de la ville de Belgrade UR. 5017

црвеног кречења постигнутог усијаним гвожђем, све тако израђено да човек помисли да је грађевина из римског времена. Кад се археологија буде тиме занимала, надам се да нећу морати поцрвенети због својих претпоставки“. Ово Броданово запажање о начину изградње Командантове палате, које је и њега самога изненађивало, може у нашем случају послужити као други доказ о идентичности караван-сараја Мехмед-паше Соколовића и палате аустријског команданта Београда.

Као трећи доказ овом нашем тврђењу послужио би опет Гумпов цртеж зграде на плану и један Каницов податак, који каже да су се свуда око унутрашњег дворишта Командантове палате пружале аркаде²⁴, које се веома лепо виде на поменутом цртежу Гумпа.

Према томе, Аустријанци су, дошавши у Београд 1717. године, одабрали ову велику грађевину за Командантову палату, па је чак у њој у једном моменту боравио и сам

принц Евгеније Савојски, како је назначено у *Попису* из 1728. године²⁵.

У подацима о згради из „Пописа“ такође налазимо и потврду о адаптацији грађевине, јер је наведено одакле су узимана финансијска средства за исплату радова на преправкама. У *Разјашњењу плана Командантове палате* видимо да је зграда имала само приземље и један спрат, што се слаже са изгледом караван-сараја на плану Гумпа. Значи да до 1728. године нису вршене велике преправке на згради, тим пре што према Евлији Челебији знамо да је караван-сарај имао 60 соба²⁶, а из *Пописа* и *Разјашњења* видимо да их је било укупно око 30.

Сада се, међутим, поставља још једно питање повезано с тим, што на Каницовом цртежу (сл. 1) грађевина има приземље и два спрата. Логичан закључак био би следећи: привремено адаптирана зграда, у време сређенијих прилика, није више одговарала команданту града и он је извршио

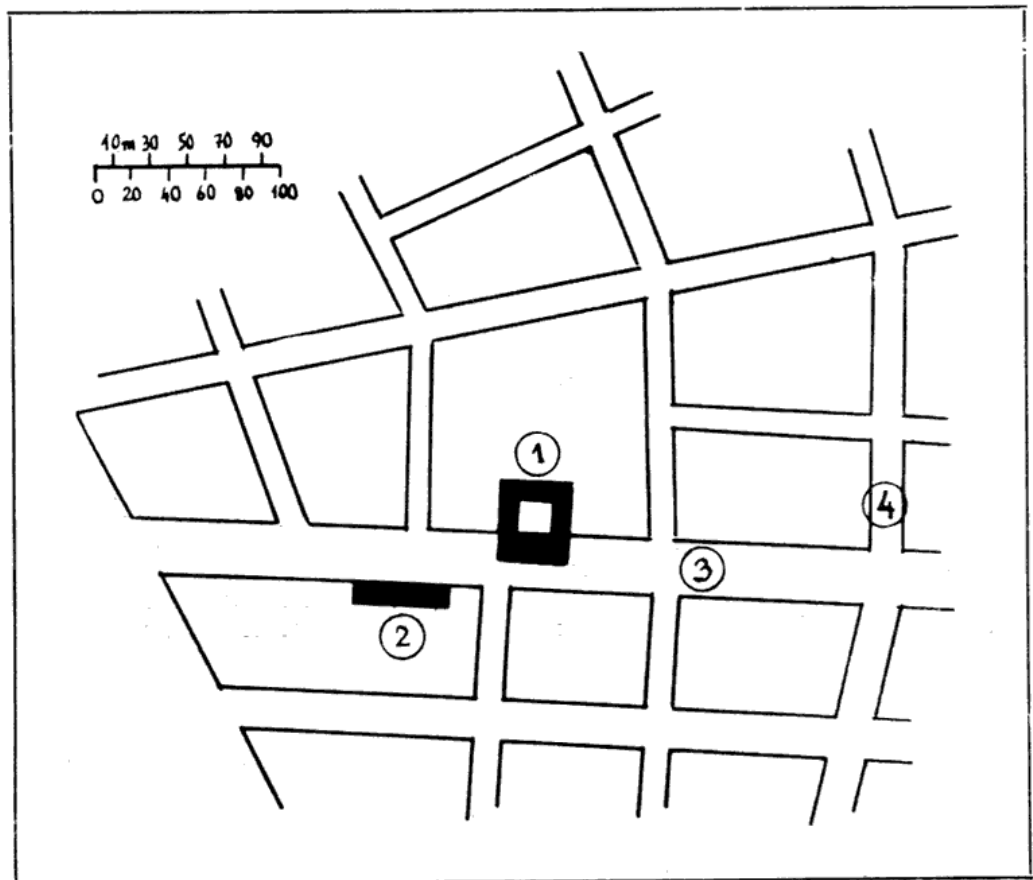
нову адаптацију, додајући згради још један спрат, по угледу на велике бечке палате тога времена, и украшавајући јој фасаду такође по угледу на исте ове палате.

На основу Јосимовићевог плана, Каницовог цртежа и фотографија неких бечких палата тога и нешто ранијих времена покушали смо да направимо реконструкцију ове грађевине, да је видимо онакву каква је могла изгледати у време када је дочекала Турке 1739. године (сл. 7).

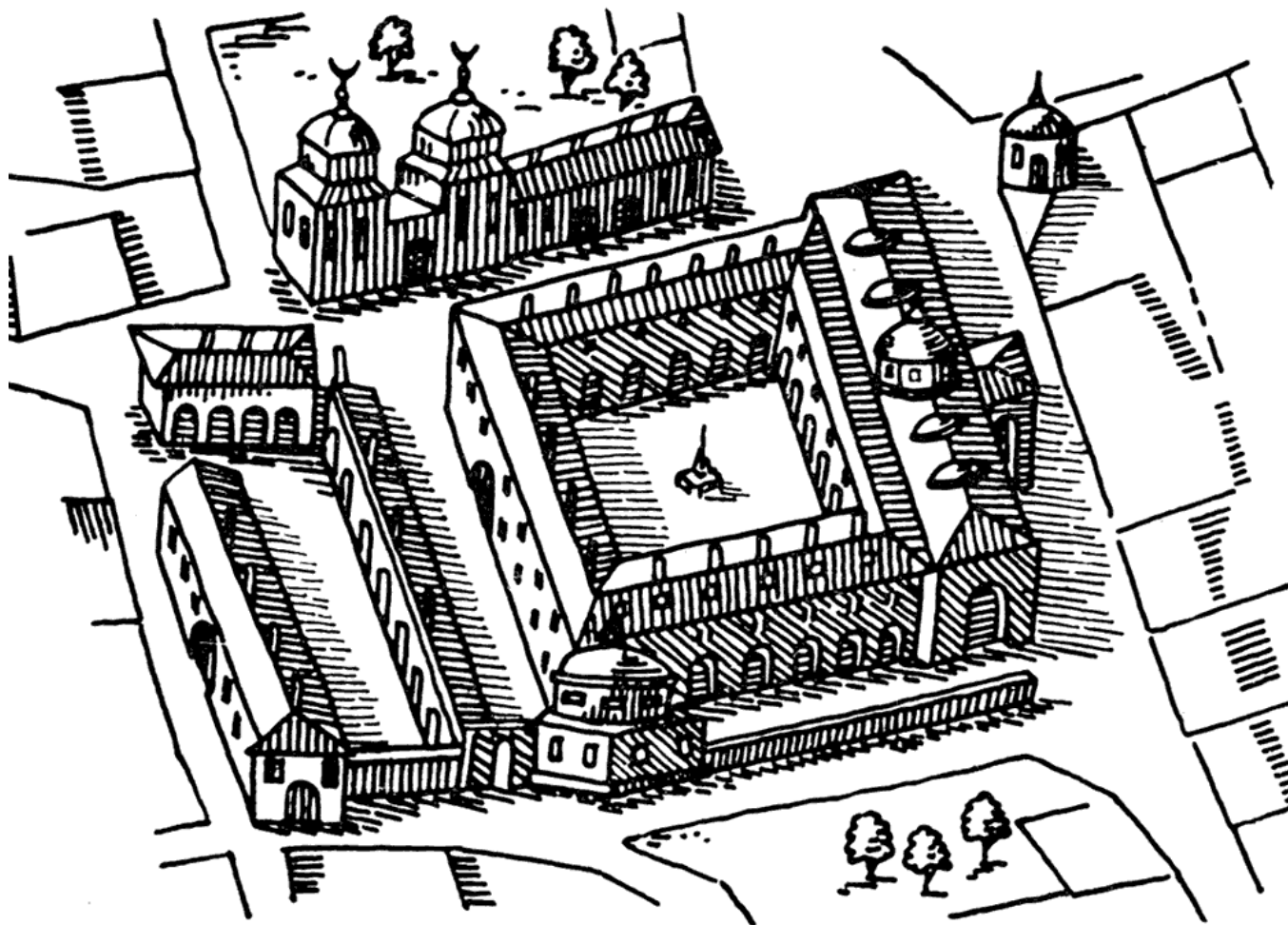
Анализирајући пажљивије Каницов цртеж главне фасаде, морамо констатовати да палата није личила ни на Зимски ни на Летњи двор принца Евгенија Савојског у Бечу, како је тврдио Каниц, већ пре на неке друге бечке палате тога времена, које су тимале средњи ризалит главне фасаде с тимпаноном у крову: палата *Trautson*, *Böhmische Hofkanzlei* и др. Сличност са Зимском палатом можда би се могла наћи у томе што је београдска зграда приликом адаптације вероватно добила неке детаље са Зимског двора у Бечу: пиластре с јонским капителима и богато украшену улазну капију, о каквој говори Виловски.

Слажемо се с мишљењем П. Васића⁴ да конструкција прозора завршена полукружним луком, као и исто тако завршене бифоре, по своме изгледу не одговарају бечким палатама онога времена. Такође подржавамо мишљење да је овде по среди утицај Византије, који се можда осећао и на самоме караван-сарају Мехмед-паше Соколовића. Потврду о вероватном утицају византијског стила на грађевине које су Аустријанци подигли у XVIII веку у југоисточним земљама Европе налазимо на свима важнијим грађевинама Темишвара (Румунија), које су се из XVIII века очувале до данас. *Primaria Veche*, из 1731—1734. године, *Prefectura Veche*, из 1754. године и замак Јанка Хуњадија, реновиран за време Евгенија Савојског, имају и појединачне прозоре и бифоре завршене полукружним луцима. Напомињемо уз то да се полукружни луци изнад прозора централног ризалита главне фасаде налазе и на бечкој палати *Trautson*, коју је пројектовао *Fischer von Erlach*, па нам се чини да је београдска Командантова палата била веома слична баш палати *Trautson*.

Слика 5 —
Ситуација
Командантове
палате и
Пиринч-хана
(Пиринчана) у
савременом
плану Београда:
1) Командантова
палата,
2) Пиринч-хан
(Пиринчана),
3) Улица
цара Душана,
4) Дубровачка
улица

L'image 5 —
L'emplacement
du palais du
Commandant et de
Pirinč-han dans
le plan
contemporain
de Belgrade:
1) Le palais du
Commandant,
2) Le Pirinč-han,
3) Le rue Car
Dušan, 4) La rue
Dubrovačka

Слика 6 — Караван-сарај Мехмед-паше Соколовића комбинован са безистаном. Детаљ плана Београда Г. Б. Гумпа из 1688. год. (Музеј града Београда, I, 1194)

L'image 6 — Le caravan sérail de Mehmed-Paša Sokolović avec le Bezistan. Detail du plan de Belgrade de G. B. Goumpt du 1688 (musée de la ville de Belgrade I, 1194)

Лукови у зиду, који се на Каницовом цртежу лепо уочавају изнад лукова прозора првог спрата, свакако су рађени када је дозиђиван други спрат, а служили су да олакшају оптерећење на лукове првог спрата. Највероватније је да се они на фасади нису видели, јер сматрамо да су били покривени малтером.

Камени детаљи ове палате, који се данас чувају у Музеју града Београда, вероватно су били уграђени уз главни улаз. Лавови су, свакако, стајали са обеју страна улаза, а велике конзоле су подупирале балкон изнад главног улаза.

Један цртеж Командантове палате, који до данас није објављен у стручној литератури (сл. 3), могао нам је послужити приликом реконструкције за утврђивање неких

пропорција грађевине. На цртежу је, такође, представљена главна фасада зграде, само посматрана из дворишта.

Рушење грађевине

Командантова палата, у пуноме свом сјају, није дуго украшавала београдске улице, једва једну деценију. Чим су поново заузели Београд 1739. године, Турци су почели са рушењем аустријских грађевина. Велика западњачка палата није се свакако могла сачувати и, ако је тако гломазну нису стигли срушити, они су је вероватно запалили. Зато почетак њеног рушења везујемо за 1739. годину, мада даљих података о овој грађевини у XVIII веку за сада нема.

Први помен о палати у XIX веку налазимо на цртежу Дорћола из 1846. године, који је радио Е. Брауман²⁷. На цртежу се виде рушевине ове зграде са дунавске стране, оронули зидови и димњаци који штрче.

Шездесете године XIX века пружиле су нешто више доказа о постојању ове грађевине. Из тога времена потичу два цртежа њене главне фасаде према Улици цара Душана. Један је радио Каниц (сл. 1), а други Анастас Јовановић¹¹. Каницов цртеж је, с наше тачке гледишта, бољи, јер је зграда посматрана с погодне даљине и са бољег места, тако да има више детаља. Према самоме стању рушевине, очигледно је да су обе скице рађене приближно у исто време. А. Јовановић се у својој *Аутобиографији* сећа ове зграде из времена око 1830—1835. године, али не даје ближе податке о њој. Каниц, међутим, говори много више о *Командантовој палати*, коју назива *Пиринчана*. Он, пре свега, сматра да је зграда „неопростиво запуштена“, а затим каже да га подсећа на оба дворца принца Евгенија у Бечу, Зимски, у Химелпфорт улици, и Летњи, Белведере. Он чак сматра да је бечки архитект Хилдебранд учествовао у изградњи ове београдске палате. Каниц је на тај начин и стилски окарактерисао зграду, додавши да је раскошна, лепо пропорционирана, са богатом и отменом декорацијом, без икакве утрпаности. Описујући стање у коме се грађевина налазила, Каниц пише како њени „сетни“ остаци штрче у вис, како јој је унутрашње двориште са аркадама затрпано гомилама ђубрета све до првог спрата и како су се око зграде начичкали дућанчићи и чатрље разних турских занатлија. Он сматра да би зграду требало сачувати, пружајући уз то занимљив податак да су београдски археолози израдили „верну скицу“ ове зграде³. Међутим, колико је нама познато, ова скица није објављена, а била би непроцењиво драгоцен а ако би се пронашла.

Виловски се сећа ове грађевине такође из шездесетих година XIX века и каже да ју је Каниц верно нацртао. Тврди, исто тако, да по својој декорацији зграда има карактер бечког барока.

И каснија времена XIX века пружају податке о овој грађевини. Ево, како они по хронолошком реду изгледају:

1866. г.: Гледајући је на своме пропутовању кроз Београд, Г. Раш пише да се „ру-

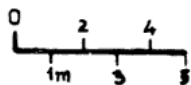
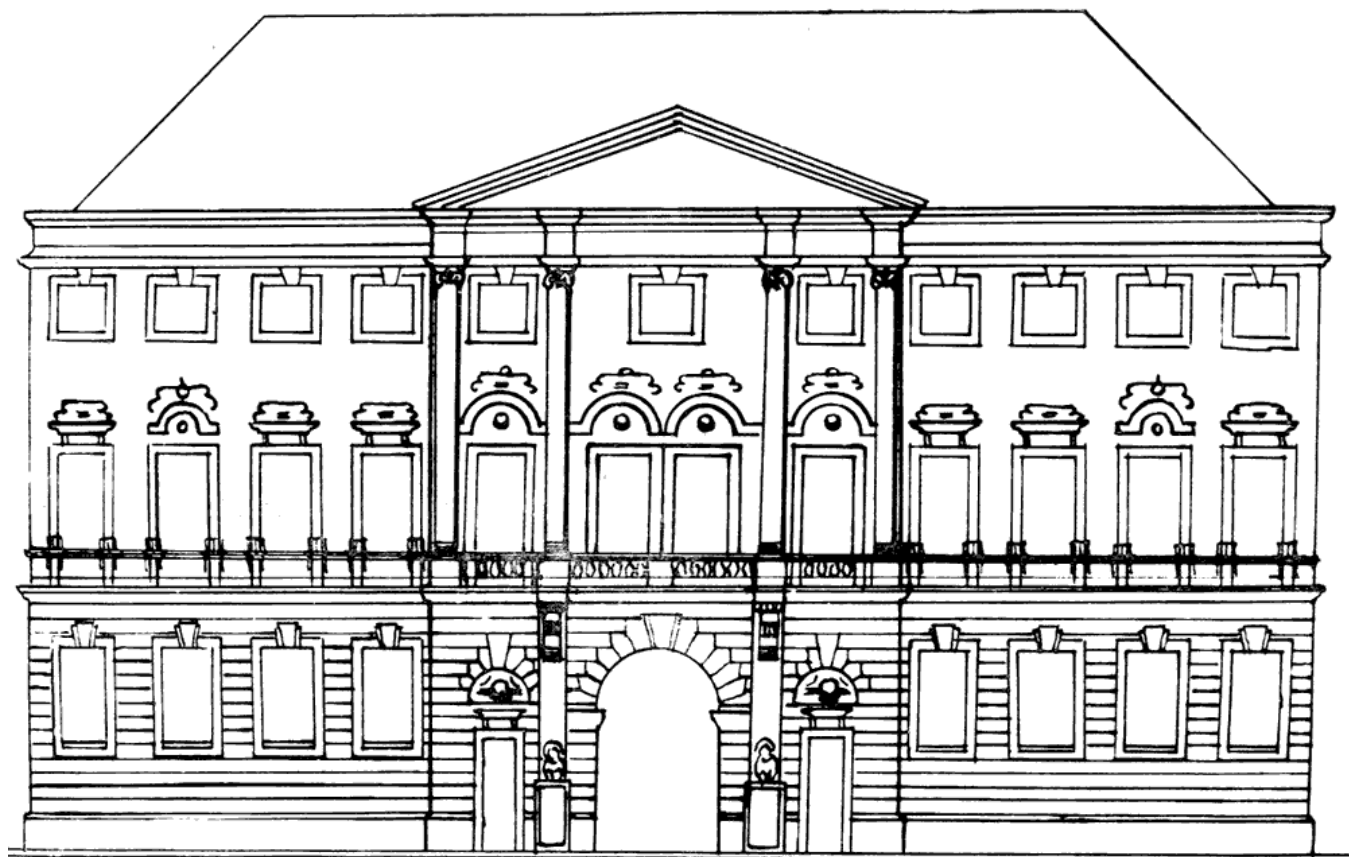
шевине дворца... дижу из сплета турских чатрља, које су као гомиле блата биле прилепљене на огромним остацима зидина“²⁸

1867. г.: Француски путописац Ј. Леже живо описује ове рушевине: „Отприлике на средини чаршије дижу се развалине двора у којем је негда пребивао принц Евгеније... Данас су од свега тога остали само голи, поцрнели зидови, прозори кроз које звижди ветар, једно двориште у које људи из суседства бацају ђубре; у једноме куту кокошке чепркају тражећи храну, у другом пева петао; једна рода је свила гнездо у рупи на зиду и, стојећи на једној ноzi, зачуђено посматра пролазника који је дошао да сажари на овим развалинама.“²⁹

1872. г.: Први поменути, немачки путописац Раш, посетио је и 1872. године Београд: „И остаци дворца, у којем је принц Евгеније, ... обитавао... и које сам још прошле године видео, морали су пролетос да падну, као жртва једне нове улице. Каква штета! Зидови дворца које су разорили време и рушилачки бес Турака, у својој архитектури нису били без лепоте и укуса.“²⁸

1874. г.: Часопис *Србадија* објавио је крајем 1874. године посебан мањи чланак, без потписа аутора, посвећен овој згради уз цртеж Ф. Каница. Међутим, он није донео ништа ново за допуну слике ове зграде, већ је изнео исте податке као Каниц и Виловски. Ипак је на крају дао један предлог, додуше у погодбеном смислу, за који данас не знамо да ли је био усвојен: „Штета би било кад би ова знаменита развалина као жртва регулисања вароши Београда пре пала, него што би се најпре са свију страна верно прецртала.“³⁰ На 1874. годину односи се и писање о овој згради К. Жиречека из његовога путописа о Београду. После излагања података које смо већ нашли код Каница, Жиречек их допуњава: „Унутра су падале таванице и високо се нагомилавали шут и ђубре које је овде остављала стока коју су ту склањали. Последњих година највећи део су порушили Срби који разносе материјал за зидање; једва се познаје где је било прочеље и колико је било спратова; на шуту се зелени велико дрвеће и бујан коров. Штета је што српска влада није овој палати, док је још била у бољем стању, направила подове и таванице, подигла кров и споља је поправила: била би то дивна зграда за музеј или школе.“³¹

Слика 7 — Главна фасада Командантове палате у Београду према Улици цара Душана (реконструкција арх. Дивна Ђурић-Замоло)

L'image 7 — La façade principale du palais du Commandant à Belgrade face à la rue Car Dušan. Reconstruction par l'architecte Divna Djurić-Zamolo

1875. г.: Мада Г. Раш већ 1872. године каже да је Палата аустријског команданта била срушена, нове податке који тврде да се то догодило 1875. године, налазимо код М. Ђ. Милићевића у *Кнежевини Србији*, издатој 1876. Он каже за зграду да је „ту скоро разрушена“. М. Валтровић, у једном раду, објављеном 1887, о камену темељцу језуитске цркве у Београду, пише да се она налази „југоисточно до места где су још пре дванаест година стајале развалине Пиринчане, остаци негдашње палате принца Евђенија.“³² Према томе, значило би да су ове рушевине порушене 1875. године.

1876. г.: Иако су тако еминентни аутори као што су Милићевић и Валтровић, тврдили да је наша зграда порушена 1875. године, ми смо нашли непобитне доказе о њеном постојању и 1876. године. За време српско-

-турског рата 1876. у Београду је боравио већи број страних дописника и ратних цртача. Један такав ратни уметник објавио је у француским новинама цртеж ове зграде, посматране из дворишта (сл. 3), на којем се види још велики део зграде у рушевинама, са зидовима приземља и првог спрата. Тако исто, већ поменути италијански путник и ратник из 1876. Ђ. Барбанти-Бродано детаљно описује рушевине Командантове палате, па чак износи, као што смо цитирали, и своја запажања о начину зидања грађевине.²³ У *Српским новинама* за 1875. и 1876. годину нема никаквих података о рушењу ове зграде.

1878. г.: На Зарићевом плану из 1878. године⁹ учртана је цела основа ове зграде као и код Јосимовића, што би могло значити да је грађевина још постојала. Међутим, С. Л.

Поповић у своме *Путовању по новој Србији* издатом 1879 (писаном вероватно 1878), каже да зграда више не постоји и да је „по исељењу Турака разваљена“, што значи — после 1867. године.

1882. г.: Генерал К. Протић тврди да су рушевине ове грађевине стајале све до 1882. године³³, што би значило да су те године срушене. Већ поменути путописац Л. Леже, који је поново био у Београду 1882, каже, такође: „Залуд сам тражио монументалне развалине дворца у којем је донедавно пребивао принц Евгеније.“³⁴ Српски историчар М. Вукићевић записао је на једноме месту да је ова зграда „постојала још 1882. у прилично очуваним развалинама, којих је нестало тек око 1890. г.“³⁵

Око 1885—88. г. Стара Београђанка Делфа Иванић, рођена око 1878—80. године, усвојеница председника Београдске општине Михаила Богићевића, испричала нам је маја 1966. да се она из детињства сећа простора где је 1889. почето са зидањем Дома св. Саве, за чију је изградњу веома заслужан Михаило Богићевић. Она тврди да пред изградњу Дома на овоме простору већ више није било остатака зграде, већ су се виделе мале гомиле земље обрасле травом, вероватно затрпани ниски остаци зидова.

1889. г.: У овој години освећен је камен темељац Дома св. Саве¹⁵, па су пре тога

морали бити порушени и повађени и последњи остаци Командантове палате. На основу једне фотографије из око 1895. године, међутим, изгледа да су и после изградње Дома остали још неки делови старе зграде, које нису обухватили темељи Дома³⁶.

Закључак: Иако се сви изложени подаци о рушењу Палате аустријског команданта из XVIII века не слажу у потпуности, сматрамо да у свему томе, сем неких изузетака (Раш за 1872. г.), има истине, јер је, пре свега, питање шта појединци сматрају очуваним рушевинама. По нашем мишљењу Командантова палата је и даље постепено и непрекидно рушена, час јаче — час слабије, све од 1860. године, када је њене остатке нацртао Каниц, па до 1889, када је на њеном месту саграђен Дом св. Саве. Претпостављамо да су крајем 1876. године срушени спратови, који су већ били у таквој стању да су представљали опасност за околину. Године 1882. извршена је вероватно регулација Улице цара Душана, тј. њено проширење на страни према Дунаву. Тада је порушен тракт главне фасаде грађевине, а све остало срушено је 1889, приликом копања темеља за изградњу Дома св. Саве.

Тако је дефинитивно нестала зграда која је изузетно дуго за Београд, преко три столећа, трајала на овоме тлу.

НАПОМЕНЕ

¹ Т. Стефановић-Виловски, Београд од 1717—1739. г., Београд, 1906, 36 (скраћено: Виловски) — Са мишљењем К. Протића (К. Протић, Одломци за историју Београда, Годишњица Николе Чупића VIII, 1886, 256) које је и Виловског доводило у забуну, како принц Евгеније Савојски није могао имати у Београду свој двор, свакако се слажемо, али сматрамо да се Командантова палата називала Дворем принца Евгенија не зато што ју је он саградио, већ због тога што је настала у његово време.

² F. Kanitz, Serbien, Leipzig, 1868 (скраћено: Kanitz I); F. Kanitz, Das Königreich Serbien und das Serbenvolk, Leipzig, 1904 (скраћено: Kanitz II).

³ N. F. de Sparr, Atlas du Cours du Danube. Wien, 1751.

⁴ P. Vasić, Der Ausbau von Belgrad zur Barockzeit, Wien, Alte und moderne Kunst 68, Heft 96, 12—15.

⁵ Р. Веселиновић, Нека питања из прошлости Београда XVI—XIX века, Годишњак Музеја града Београда II, 1955, 107—111.

⁶ Д. Поповић, Грађа за историју Београда од 1717—1739, Споменик СКА LXXVII, 1935 (скраћено: Д. Поповић).

⁷ Д. Поповић, Београд пре 200 година, Београд, 1935.

⁸ Е. Јосимовић, Објасњење предлога за регулисање онога дела вароши Београда што лежи у шанцу, са једним литографисаним планом, Београд, 1867 (скраћено: Јосимовић).

⁹ С. Зарић, План Београда удешен за потребу београдских основних школа, 1878. година (скраћено: Зарић).

¹⁰ Ј. Б. Гумп, План београдске тврђаве и вароши из 1688 године са значајнијим турским јавним грађевинама. Бакорез резао и издао М. Венинг, Музеј града Београда I, 1194; Г. Боденер, Нови план вароши и тврђаве Београд око 1717. г., Музеј града Београда, I, 310.

¹¹ Цртеж А. Јовановића објавио је Љ. Никић уз Аутобиографију А. Јовановића, Годишњак Музеја града Београда III, 1956, 398.

¹² У збирци Музеја града Београда: Ур. 4189, 5498, 10716, 10717.

¹³ М. С. П., Рушење старе *Пиринчане*, *Политика*, 8.XI.1930, стр. 1 — Аутор овога написа није знао да су постојале две зграде које су се називале *Пиринчана*, тако да је објавио фотографију момента рушења Пиринч-хана и Каницов цртеж Командантове палате као исте зграде у XIX веку.

¹⁴ Ђ. Бугарски и П. Хајдуковић, *Вођа по Београду*, Београд, 1896, 12; С. Стојковић, *На лепом српском Дунаву*, Београд, 1893, 53; *Вођа кроз Београд*, 1910, 51.

¹⁵ Споменица Друштва св. Саве (1886—1936), Београд, 1936, 438 (скраћено: Споменица); М. Радивојевић, *Путовођа кроз Србију*, Београд, 1899, 13.

¹⁶ *Београд у прошлости и садашњости*, зборник, Београд, 1927, 193.

¹⁷ М. Костић, *Дорћол некад и сад*, Београдске општинске новине, 1937, бр. 12, 778.

¹⁸ Виловски, 19.

¹⁹ Виловски, 36: „Тако се нпр. помињу на горњем и главном спрату (Haupt-Stock): главне степенице, тајне степенице (Geheime Stiege), велика сала за примање, велики ходник који води управо у салон, даље 24 собе за команданта и његове лакеје, 2 ручне кујне, стража, коморе, собе за нижу послугу, затим, при земљи, штале, шупе, магацини и станови за којијаше.

²⁰ Д. Поповић, 190.

²¹ Р. Матковић, *Путопис Стјепана Герлаха*, Рад ЈАЗУ, 1893, књ. 116, 15; упореди: Д. Ђурић-Замоло, *Јавни објекти турске архитектуре у Београду*, *Зборник радова „Ослобођење градова у Србији од Турака 1862—1867 г.“ САНУ*, Београд, 1970, 589—590.

²² П. Косовић и М. Миладиновић, *Трговачки центри и путеви по српским земљама у средњем веку и у турско време*, II, *Годишњица Николе Чупића XXI*, 1901, 24.

²³ Ђ. Барбанти-Бродано, *Гарибалдинци на Дрини 1876*, Београд, 1958, 121—122 (скраћено: Бродано).

²⁴ Kanitz I, 434.

²⁵ Може бити да је због овога кратког боварка принца Евгенија згради остао назив *Двор принца Евгенија*

²⁶ Евлија Челебија, *Путопис*, Сарајево, *Свјетлост*, 1958, 80—107.

²⁷ Е. Брауман, *Дорћол 1846. године* — цртеж објављен у чланку Д. Ђурић-Замоло, *Прилог познавању београдских џамија*, *Прилози за оријенталну филологију*, XIV—XV, 1964—65, 126.

²⁸ *Београд у XIX веку*, Београд, Библиотека града Београда, 1967, (скраћено: *Београд у XIX веку*): Г. Раш, *Светионик истока*, 60.

²⁹ *Београд у XIX веку*: Ј. Леже, *Словенски свет*, 43.

³⁰ *Развалина двора принца Еужена*, Србадија I, св. 3, 1874, 70.

³¹ К. Жиречек, Београд, *Зборник Константина Жиречека*, Српска академија наука и уметности, 1959, 29.

³² М. Валтровић, *Камен темељац једне језуитске цркве од г. 1732. у Београду*, *Старинар*, 1887, књ. 4, бр. 4, 127.

³³ К. Протић, *Одломци за историју Београда*, *Годишњица Николе Чупића VIII*, 1886, 256.

³⁴ *Београд у XIX веку*: Ј. Леже, *Сава, Дунав и Балкан*, 110.

³⁵ *Нестор Летописац*, *Пиринчана* или *Двори Принца Јевђенија*, „*Политика*“, 12. VIII 1923. (М. Вукићевић је писао у новинама чланке из историје Београда под псеудонимом Нестор Летописац).

³⁶ Милан Јовановић, *Дом светог Саве у Београду* (Д. Ђурић-Замоло, *Сачувани лик Београда на фотографијама А. Јовановића, И. Громана и М. Јовановића*, *Годишњак града Београда XIV*, 1967, 162, под 37). Рушевине се виде лево од Дома. На овоме месту саграђена је 1922. г. нова зграда Друштва св. Саве, чији су планови сачувани у Архиви планова Скупштинске града Београда. На жалост, у документима о изградњи ове зграде нема никаквих података како је изгледало земљиште на којем је зграда зидана, јер се овде, можда, могло наићи на извесне остатке Командантове палате.

LE PALAIS DU COMMANDANT AUTRICHIEN DU XVIIIème SIÈCLE APPELÉ «LE PALAIS DU PRINCE EUGÈNE» ET «PIRINČANA»

Arch. Divna Đurić Zamolo

En étudiant les documents disponibles l'auteur est arrivé à des conclusions qui constituent des solutions aux nombreuses questions au sujet de ce bâtiment.

Le palais du Commandant autrichien de Belgrade de la période 1717—1739 n'est pas un bâtiment nouvellement construit, c'est le caravansérail de Mehmed Paša Sokolović construit en-

tre 1572 et 1578 et qui a été adapté. La première adaptation fut effectuée peu après 1717 et la deuxième après l'année 1728. La détérioration du bâtiment commence en 1739 lorsque les Turcs reviennent à nouveau à Belgrade. Le palais est définitivement détruit en l'année 1889. Il était situé dans la rue Car Dušan, dans la partie orientée vers le Danube entre la rue Braće Baruh

et la rue Car Uroš. A son adaptation complète il avait un rez-de-chaussée et deux étages. Sa superficie avec la cour intérieure était à peu près de 40 × 40 m.

L'auteur offre un aperçu de la documentation dont il disposait. Conformément au plan de Gump de 1688 et d'une donnée provenant d'un inventaire des immeubles de Belgrade de 1728, l'auteur conclut que le palais du Commandant est, en fait, le caravan-sérail de Mehmed Paša Sokolović, mais adapté. Ceci est confirmé par d'autres témoignages également. Il est prouvé ensuite que l'adaptation de ce bâtiment a été effectué à deux reprises; dans sa forme définitive il présentait l'aspect d'un palais viennois de style baroque du

début du XVIIIème siècle; c'est ainsi que l'auteur effectue sa reconstruction.

Le palais du Commandant ne fut pas de longue durée, car sa détérioration commence déjà en 1739. On trouve dans l'article des données sur sa destruction qui se poursuivit au cours du XIXème siècle et en particulier après l'année 1860. C'est à ce moment que furent détruits les étages branlants qui constituaient un véritable danger pour les habitants. Vint ensuite la partie principale qui fut détruite au moment de la régularisation de la rue Car Dušan. Ce qui restait encore du bâtiment fut définitivement détruit lorsqu'on creusa les fondations pour le nouvel immeuble élevé à cet emplacement.